

Во списанието на Институтот за историја при Бугарската академија на науките бр. 3 за 1978 година, публикувани се неколку статии и материјали за значајни настани од историското минато на македонскиот народ, на кои ќе укажеме.

Љубомир Панајотов¹ пишува за односот на бугарската прогресивна јавност спрема Илинденското востание во Македонија. При тоа дава општ преглед за востанието (подготовките, текот и неговиот крај) на начин кој има за цел пред научната и општествената јавност, пред сè во Бугарија, уште еднаш да го нагласи официјалниот бугарски став спрема Илинденското востание, и македонскиот народ воопшто. „Се навршуваат 75 години од избувнувањето на Илинденско преображенското востание — пишува на самиот почеток Панајотов — врвна точка во развитокот на национално-револуционерното движење на „бугарското“ население во Македонија и Одринско, раководено од Внатрешната македонско-одринска револуционерна организација“. Сето понатамошно изнесување и интерпретирање на фактите за востанието е подредено на основната цел: на Илинденското востание да му се даде бугарски карактер, па во дејноста на Револуционерната организација Панајотов „открива“: „следење на заветите на бугарската

преродба“. Кон тоа уште додава дека „раководителите на ослободителното движење во двете области (се однесува на Македонија и Одринско — б.м. — ММ) ја следеле длабокодемократската идеологија легната во програмските документи на Бугарскиот централен револуционерен комитет, изработена од Левски, Каравелов и Ботев“. Не значи ли тоа дека Панајотов си поставил за задача да бара некаков континуитет во развитокот на Револуционерната организација во Македонија од илинденскиот период со обидите за бугарско револуционерно движење од пред четири децении пред тоа? Интересно е да се спомене и тоа дека Панајотов една и тоа од основните причини за неуспехот на востанието гледа во тоа што „прогресивните сили во Бугарија биле уште многу слаби и не можеле да наметнат поинаков развиток на настаните“. Оценувајќи го значењето на Илинденското востание пишува како за „голем настан во историјата на бугарскиот народ“ и дека во текот на борбите македонските востаници пројавиле невиден хероизам и зашишале светли страници во историјата (но не на својот, македонски народ) туку на бугарскиот народ.

Лари Фелдман² (од САД) пишува за аферата „Мис Стон“ со очигледна цел да се расветлат по-

¹ Любомир Панајотов, Илинденско-Преображенското востание и българската прогресивна общественост..., 3—21.

² Лари Фелдман, Дейноста на американските претставители за ослободување на мисионерката Елен Стоун, 65—79.

дробностите од активността и преговорите на американските претставници во Цариград и Софија за ослободување на мисионерката Елен Стоун и нејзината придружничка Катерина Стефанова —Цилка, врз основа на „досега неискористени архивски материјали во прв ред од националните архиви на САД“. Во врска со самата афера на почетокот е речено дека претставувала „најзначајна појава на Внатрешната македоно-одринска револуционерна организација (ВМОРО) во почетокот на векот“ и дека истата била преземена со цел „да се задоволи острата потреба за сретства за вооружената борба и истовремено да се сврти вниманието на европската и светската јавност на лошото управување на турската држава во Македонија“. Во врска со активността на американскиот претставник Дикинсон во Софија (станува збор и за притисок што тој го вршел на бугарската влада) се споменува за двајца неименувани пратеници со задача да воспостават врска со четата на Сандански. Меѓутоа за нивната активност ништо поодредено не е кажано. Заслужува внимание и искажувањето за ставот и активността на рускиот дипломатски претставник во Софија, Бахметиев, за ангажирањето од негова страна на посебен пратеник (тогашниот студент во Софија, Лазар Томов од Разлошко) кој воспоставил врска со Никола Малешевски, „началник на пограничниот пункт на ВМОРО“. Из-

несени се и поединости за воспоставувањето на контактите и текот на преговорите (во врска со откупот за мисионерките). Водени во Софија од Крсто Асенов и Христо Чернопеев со Дикинсон, како и за неуспехот на истите и за обидот за отстранување на Дикинсон од преговорите. Потоа станува збор за решеноста на американската страна да се постигне спогодба за висината на откупот, во краен случај и да се исплати сиот баран износ, формирањето на Комитет за преговори (Д-р Хаус, Гарцуло и В. Пијт) со задача преговорите да ги води на територијата во Македонија. Од изнесеното за активността на Комитетот за преговори произлегува дека во стварност биле водени паралелни преговори од Комитетот и од Дикинсон, кој ги продолжил контактите. Авторот многу малку простор одделува на активността и на силните напори на турските власти да ја откријат и уништат четата на Сандански и со сила на оружјето да ги ослободат пленетите мисионерки. Кон ова би додале дека Фелдман укажува на обиди од бугарската влада да ја зароби четата“.

Воин Божинов³ презентира 10 документи за Илинденското востание, од кои повеќе биле публикувани, и ги интерпретира на начин и со цел да даде свој придонес во општите напори на бугарската историографија големо македонско востание од 1903 година да го прикажат и „дока-

³ Воин Божинов, Документи за Илинденското востание през 1903 г., 80—92.

жат“ за бугарско а македонскиот народ за „бугарско население“. Во тој дух авторот и го започнува презентирањето на материјалите кога пишува: „На 20 јули (2 август н. с.) 1903, на полноќ на Илинден сигналните огнови на планините околу Битола го означија почетокот на една херојска епопеја на, бугарското население во Македонија против неговиот вековен поробувач во лицето на Османска Турција“. Како дополнување кон сето тоа Божинов додава: „Илинденско-преобраќденско востание е голем настан, врвна точка во антифеудалната и национално-ослободителна борба на „Бугарите“ под османско-турската власт во почетокот на нашиот век“.

Првиот документ бр. 1 е телеграма од рускиот конзул во Скопје од 25. 06. 1903 година, до Министерството на надворешните работи во Петроград, во која се укажува на тешката положба; беззаконието, грабежите и теророт вршени над поробеното македонско население. Содржината е преземена од публикацијата Дипломатска преписка⁴ (издадена 1906 во Петроград) и е преведена од руски на бугарски јазик⁵.

Документот бр. 2 е повикот за востание на Востаничкиот штаб на Битолскиот револуционерен округ до населението, исто така публикуван.

Документот бр. 3 претставува, како што пишува авторот,

прво официјално известување од бугарската агенција од Битола, односно од Бошков, до владата за почетокот на востанието во Битолскиот револуционерен округ. Се соопштува и за борбите во револуционерно Крушево каде, по неговото ослободување, било развиено „дрвено знаме“.

Документот бр. 4 е декларацијата на задграничните претставници на Револуционерната организација во Билтенот на весникот „Автономија“ од 29 јули 1903 година, против клеветите од турската влада за тероризирање на мирното муслиманско население.

Документот бр. 5 е писмо на егзархот Јосиф до Министерството на надворешните работи во Софија во кое се барало поддршка за Егзархијата поради притисокот на турската влада во врска со востанието.

Документот бр. 6 исто така писмо на егзархот до бугарското Министерство на надворешните работи во кое соопштувал, врз основа на известувањата на егзархиските свештеници во Македонија, за пустошењата, горење и разорување на селата, масовни колежи над населението: жени, деца и старци, за напуштање на селата и бегане во планините или во поголемите градови: Охрид и Битола.

Документот бр. 7, непотпишано писмо, наводно од 9 септември 1903 година, на Главниот штаб на Битолскиот револуци-

⁴ Дипломатическая переписка. Реформы в Македонии, 1902—1903. С. Петербург, 1906.

⁵ За тоа како и за другите публикувани документи укажува и самиот Божинов.

онерен округ во кое се барала оружена интервенција на бугарската влада против Турција. Бидејќи нема одговор на прашањето кој го напишал тоа писмо, Божинов го пренесува пишувањето на Христо Силјанов дека „идејата за пишување на такво писмо била од членовите на Штабот (Груев, Сарафов и Лозанчев) и сигурно (!) тие го напишале“.

Документот бр. 8 претставува повик на турските власти, Битола, 10 септември 1903, до востаниците и избеганото население да се предадат и да се вратат во своите села со закана дека во спротивно „ќе бидат казнети и истребени на жесток начин“.

Документот бр. 9 е писмо на бугарскиот трговски агент од Битола Кожухаров, од 26 септември 1903 година, до Министерството за надворешни работи во кое известувал за херојска борба на три мали востанички чети кај Низо—поле (Пелистер) со

седум тaborи турска војска при што од 95 востаници загинале 72.

Документот бр. 10 е писмо на Стоев, од бугарската агенција во Сер, до Ночович во Цариград за тешката положба на бегалското население кое се вратило во селата: Белица, Разлошко и Балдево, и Обидим, Неврокопско. Станува збор за прехранувањето, обновата на разурнатите домови, враќањето на заграбениот добиток и имотите и односот на турските власти. Се споменува и за делење на британска помош.

Калина Стоилова⁶ ја презентира содржината на еден поменик на Хилендарскиот манастир од 1767 година, во кој се забележени многу градови од Македонија како: Битола, Велес, Воден, Костур, Кратово, Крушево, Крива Паланка, Кукуч, Лерин, Неврокоп, Прилеп, Скопје, Струмица, Цумаја, Штип и др., како и повеќе села.

Михајло МИНОСКИ

Д-р Христо Андонов—Полјански, МАКЕДОНИЈА И СЛОВЕНИЈА, Култура, Скопје 1978, 448.

Книгата на Христо Андонов Полјански, Македонија и Словенија — Меѓусебни врски во минатото, што ја презентираме на широката читачка публика, претставува значаен придонес не само во македонската, туку и во југословенската историографија. Авторот подолго време ги истражува меѓусебните врски на словенечкиот и македонскиот народ во минатото и за ова obja-

вил повеќе трудови. Овој последен пообеман труд е резултат на повеќегодишни истражувања на авторот, за што сведочат и наведените консултирани необјавени и објавени архивски и др. изворни материјали, многубројните списанија и весници, анкетираниите лица и огромната литература.

Композициски книгата содржи: предговор, увод, четири дела, епи-

⁶ Калина Стоилова, Поменик на Хилендарскиот манастир од 1767 год., 93—103.